
KÖZÉPKOR ÉS MODERN KOR

A középkori Anglia politikai kultúrájának vizualitása

A mai tömegkultúra információgazdag világában már alapvetőnek számít, hogy a társadalom tagjai különböző információs felületeken napi szinten találkoznak a politika világát érintő képekkel, karikatúrákkal és más vizuális reprezentációkkal. Ezeket a képeket a felhasználók más-más módon interpretálhatják, gondolhatják tovább vagy szerkeszthetik át, egyes üzenetek pedig gyorsan érhetnek el akár tömegeket is. Ebben az értelemben mind a szóképeknek, mind a vizuális képi tartalmaknak meghatározó szerepük van a nyilvános diskurzusban és a politikai vitákban. *Laura Slater* művészettörténész 2018 októberében megjelent könyvének (*Art and Political Thought in Medieval England, c. 1150–1350*) fő állítása, hogy a vizuális képi megnyilatkozások, illetve a szóképek hasonló működési elv mentén kiemelten fontos szerepet játszottak a középkori Anglia politikai síkján játszó viták kifejezésében és formálásában.

A *Boydell Studies in Medieval Art and Architecture*-sorozat legújabb kötetében Slater a (politikai) hatalom középkori angol művészetben és építészetben sokrétűen ábrázolt aspektusaira fókuszálva feltárja, hogyan játszottak központi szerepet a Plantagenet-kori Anglia (XII–XIV. század) politikai kultúrájában a képek, illetve a különböző teológiai, filozófiai és irodalmi művek, valamint más, írott dokumentumok vizuálisan leírt nyelvi képei, a korszak gondolkodóinak és politikai szereplőinek képi metaforákkal alátámasztott elképzelései. Maga a kép, illetve általánosságban a képi vizualitás központi szerepet töltött be az angol, illetve az európai középkori politikai gondolkodásban és politikai kultúrában is. Azonban e vizualitás beható vizsgálata – mint valódi befolyásoló, különböző társadalmi rétegekre is hatással bíró tényező – a középkori eszmetörténet

máig kevésbé feltárt aspektusai közé tartozik, és az utóbbi évek kutatási tendenciáinak egyik fontos irányát képezi.

Slater munkája ehhez a kutatási irányhoz kapcsolódva teljes képet kíván nyújtani a tárgyat illetően, azonban meghatározott kereteken és forrásbázison belül maradva, négy részletes, kronologikusan rendezett fejezetben tárgyalva azt. A XII. század végén működő, udvarhoz közel álló világi klerikusok műveinek vizsgálatával kezdve amellet érvel, hogy a vizualitás szerepe kulcsfontosságú volt a korszak angol politikai vitáiban. Az egyes fejezetekben részletesen bemutatja a kortárs politikai értekezésekben használt élénk képi metaforákat, kiemelve azok kapcsolatát többek között a korszak angol nagytemplomainak dekoratív kialakításaival, a magánáhitat képi világával, a korszak királyi és egyéb hatalmi pecsétjeinek ikonográfiájával, az angol történelemről szóló írott dokumentumok illusztrációival és számos más vizuális forrással. Mindeközben olyan meghatározó események is megvilágításra kerülnek a vizualizáció szempontjából, mint például az 1170-ben meggyilkolt Becket Tamás (Canterburyi Szent Tamás) érsek és vértanú szent alakját övező konfliktus. Hasonlóképpen az 1215. évi *Magna Carta* kiadását megelőző alkotási folyamat, a *Magna Chartát* követően kirobbant polgárháború, azaz az 1215 és 1217 között zajló bárók háborúja, majd a Simon de Montfort által vezetett, 1264-ben kezdődő második bárók háborúja, vagy II. Edward király 1327. évi lemondásra kényszerítése és letétele az angol trónról. A kötet nagy érdeme, hogy új perspektívákat kínál a művészet politikai szerepével, különös tekintettel a középkori Anglia kormányzásáról és politikai társadalmáról eddig kialakított alapvető feltételezésekkel és elvárásokkal kapcsolatban.

Mindegyik kronologikusan rendezett fejezet körülbelül ötven évet fed le, amelyeket egy hosszabb bevezető fejezet előz meg. A bevezetés második része egy részletes és hasznos összefoglalás (*Az angol politikai kultúra és a képek*, 5–18.), amely a középkori angol politikai kultúra és a vizuális források abban betöltött fontos szerepének kutatási lehetőségeire, az ezzel kapcsolatos eddigi kutatási tevékenységeire és az alkalmazott kutatási módszertanra, illetve a kutatás nehézségeire hívja fel a figyelmet. Slater véleménye szerint a vizualitás

– mind tárgyi, mind írott szempontból – a politikai nyelvezet fontos részét képezte, amely komoly mértékben formálta a korszak ideológiai képzeteit, melyek így viszonylag széles – természetesen elit és alapvetően egyházi – kulturális és politikai közegben tudtak terjedni a XII–XIV. századi Angliában. Fontos, hogy ebből a szempontból nem csak az uralkodói mecénási tevékenységgel foglalkozik, hanem a szélesebb „kormányzói réteg”, az uralkodói elit által létrehozott vizualitást is beemeli a vizsgálatba, ugyanis ennek a rétegnek a tagjai gyakran kritikus hangvételt alkalmaztak az uralkodói hatalommal szemben. Slater vizsgálataiból kiderül, hogy a korszakban a szövegek és a vizualitás „kéz a kézben jártak”, mindkettő sikeres kommunikációs csatornaként tudott hatni a Plantagenet-kori Anglia politikai társadalmának gondolkodására, véleményformálására.

Az első fejezet a XII. század utolsó évtizedeit vizsgálja, különös figyelmet fordítva a II. Henrik (1154–1189) uralkodásának idején kialakult Becket-konfliktus eseménytörténetének későbbi interpretálására, Becket Tamás érsek 1170. évi vértanúságára. Slater olyan művek elemzésével, mint például Wales-i Gerald (Gerald of Wales) *De Principis Instructione* című munkája, nyomon követi azt az éles, a világi papi réteg egyes tagjaitól származó véleményt, amely spirituális értelemben kritizálta az uralkodói hatalom természetét a Bibliából vett allegóriákon és képi metaforákon, valamint bibliai példákön (*exempla*) keresztül. A korszak klerikusai által megfogalmazott kritika lényege az erényes uralkodói hatalom dicsőítésében rejlett, amelynek legfontosabb jellemzői véleményük szerint a kegyesség, az erkölcs és az Egyház központi hatalmi szerepe. A szerző több érzékletes példát is hoz állításai alátámasztására, így például részletesen elemzi a korszak pecsétjeit; többek között a westminsteri apátság 1200 körül készült pecsétjét, amely az előbb említett *tisztességes hatalom* idealizált koncepcióját vizualizálja. A westminsteri pecséten Hitvalló Szent Edward (III. Edward angol király, 1042–1066) alakja látható, ahogy a legyőzött Godwin wessexi gróf testét tiporja, aki a *legyőzött zsarnok* típusát testesíti meg. A fejezetben kiemelkedő szerepet játszik a canterburyi katedrális, amely Becket Tamás vértanúhalálának színhelyeként az 1170-es éveket követően kiemelt szel-

lemi központtá és zarándokhellyé, egyben fontos vizuális forrássá is vált. Slater egyik részletesen kifejtett példája a vizuális forrásmerítésre és annak generációkon átívelő hatására a canterburyi katedrális ablakainak tipológiai vizsgálata (27–38.). Véleménye szerint a katedrális ablakainak ikonográfiai megoldásai – különösképpen Iulianus Apostata római és Maurikiosz bizánci császárok ábrázolása, mint a zsarnokság és a politikai bűn megtestesítői – befolyásolhatták például Salisburyi János (John of Salisbury) 1159 körül befejezett *Policraticus* című művét is.

A következő fejezetben a szerző a XIII. század első felét vonja vizsgálat alá, arra az eredményre jutva, hogy ebben az időszakban a világi hatalom szakralizált fogalma egyre elterjedtebbé vált, részben a művészeti alkotásoknak köszönhetően. A világi hatalom szakrális definícióját és képzetét ugyanis sikeresen ültették át a kor művészetének nyelvére, amely annak nyilvános tereiben is hatásosan megjelent. A szerző a *szakralizált királyság* témáját például az egyes angol templomok kórusainak királyszobrain, valamint III. Henrik (1216–1272) első nagypecsétjén (1218) keresztül elemzi, amely a még kis-korú uralkodót Krisztusként ábrázolja, kiegészítve egy oroszlán és egy sárkány alakjával, akik lábai alatt hevernek. Slater szerint a III. Henrik trónusa alatti mitikus lények a korábbi westminsteri pecsét „eltaposó” motívumát vették át, ezzel is hangsúlyozva a király isteni jogát az uralkodásra. A szerző véleménye szerint a XIII. század elejének politikai reformjait – valamint általánosságban a korszak politikai küzdelmeit – a szerzők a spirituális küzdelemmel és a keresztes hadjáratokkal (70–86) azonosították, különösképp az 1215 és 1217 közötti polgárháborús időszakban; ez az azonosulás pedig textuális és vizuális elemzéssel is kimutatható. A fejezet a *Magna Carta* körüli mítoszok elemzésével, így például Stephen Langton érsek alakjának korabeli mitizálásával zárul.

A harmadik fejezet főként a III. Henrik uralkodása alatti időszak, azon belül is az 1258 és 1266 közötti közel egy évtized viharos és konfliktusos eseményeire fókuszál. III. Henrik a korlátok nélküli, féktelen királyi hatalom híve volt, azonban az uralkodói elit legtöbb tagja konszenzusos kormányzást kívánt, ahogy azt a *Magna Car-*

ta, vagy például az 1258. évi oxfordi rendelkezések is kifejtették, amelyekben a Simon de Montfort leicesteri gróf által vezetett bárók kényszerítették a királyt, hogy a számukra kedvező, az uralkodói hatalmat korlátozó rendelkezéseket fogadjon el. Azonban az uralkodói elit tagjai között is egyre több konfliktus merült fel, az országban politikai zűrzavar alakult ki és 1264-ben kitört a második bárók háborúja (1264–1267), amelyet kezdetben bárói siker kísért, majd végül uralkodói győzelem zárt le. Az események vizualitásának elemzése kapcsán Slater felhívja a figyelmet az arisztotelészi elméletek növekvő befolyására, szemben az előző évszázad politikai gondolkodását domináló szent ágostoni elméletekkel. Hivatkozik például Robert Grosseteste (1175 k.–1253) angol teológus, skolasztikus filozófus és lincolni püspök politikai ideológiájára, aki műveiben előszeretettel párosította a jó kormányzás képzetéhez az *indíték* és a *méltányosság*, a korrupt kormányzáséhoz pedig az *önzőség* fogalmát. A fejezet lényegi része Simon de Montfort alakjának korabeli reprezentációjával foglalkozik, aki a III. Henrik elleni bárói lázadás vezetője volt. Részletes heraldikai elemzésre támaszkodva Slater bemutatja, hogy három korabeli uralkodói kódexben is felbukkannak montforti pajzsok a zsarnokság és a legyőzött zsarnokok reprezentációjában. Az ilyen és ehhez hasonló ábrázolások tulajdonképpen hiteltelennítették Montfort alakját és lejáratták ügyét. Az ilyen típusú „propaganda” azonban nem csak az uralkodói vizualításra és ikonográfiára volt jellemző; Slater megerősíti, hogy az uralkodói mellett a bárói polémiák is nagyban támaszkodtak a legyőzött és eltaposott ellenség toposzára, vagy a bűnös uralkodók bukásának képére.

Az utolsó fejezetben a szerző már egy – a korábbi évszázadokhoz képest – átalakult politikai gondolkodásról beszél, amely a *bűn* és a *szenvedés* toposzait elfeledve inkább a trónutódlásra és a királyi le származásra, valamint az uralkodói kompetenciákra összpontosított. A XIV. század elejére az ideális uralkodó alakját inkább a katonai bátorság és a vitészség, valamint a bölcsesség és az igazságosság fogalmaival és vizualizációjával jellemezték. Bár mind a szövegek, mind a képek tekintetében továbbra is előszeretettel alkalmazták a szerzők bibliai allegóriákat és jelenítették meg legyőzött zsarnoki vezetőket,

Slater véleménye szerint azonban az Anglia történelméről szóló narratív dokumentumok tematikájukban és alkalmazott képi világukban is egyre inkább elmozdultak a purgatóriumot középpontba állító modellettől, valamint a Becket-konfliktus tematikájától. A korszak genealógiai tekercei – amelyek közül a szerző kettőt részletekbe menően elemez (174–195.) – például innovatív megoldásokat alkalmaztak az angol történelem, illetve az angol királyok leszármazásának bemutatására. A fejezet részletesen foglalkozik Walter de Milemete *De nobilitatibus, sapientiis et prudentiis regum* című politikai értekezésével (196–212.) is, amelynek szövege és képei azt sugallják, hogy a bölcs uralkodó legyen összhangban alattvalóival és óvatos tanácsadóival.

A láthatóan alapos és meggyőző kutatómunkán nyugvó fejezeteket minden esetben kiválóan összegző alfejezetek zárják, valamint a bevezető fejezet előtt megtalálható a kötetben bemutatott és elemzett illusztrációk listája és egy rövidítésjegyzék is. A fejezeteket követően rövid, de célratoró összegzést olvashatunk (237–240.), amelyben a szerző igyekszik rávilágítani a két elemzett évszázad politikai tendenciáira, az általa legfontosabbnak vélt és a fejezetekben részletesen bemutatott ikonográfiai elemzésekből levonható fő következtetésekre. A kötet szövegének érzékletes megfogalmazása nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az elemzett témák közelebb kerülhessenek az olvasóhoz. A szerző kifejezetten találó megfogalmazásának köszönhetően még érzékletesebbek az általa hozott szövegszerű és képi példák; például Robert Grosseteste értekezésének elemzésekor úgy fogalmaz, hogy a teológus szavai „látható visszhangot” kaptak az angol nagytemplomok liturgikus berendezésében és dekoratív megoldásaiban (238.), így például a pulpitus kialakításában, a mennyezet freskóiban, vagy a templomokhoz köthető ceremóniák és zarándoklatok programjában. A rövid összefoglalást követően a kötetet egy bibliográfia és egy jól alkalmazható név- és tárgymutató zárja.

Laura Slater: *Art and Political Thought in Medieval England, c. 1150–1350*. (A középkori Anglia művészete és politikai gondolkodása, 1150–1350 k.). Woodbridge, The Boydell Press, 2018. 343 o.

Schvéd Brigitta Kinga